

Р. СЕРЕДА

ДІТИ РЕВОЛЮЦІЇ

П'єса в трьох діях.

(З життя галицької сільської бідноти)

Накладом

ВИДАВНИЦТВА "МОЛОТ"

ЦІНА 20 ЦЕНТІВ

Ню Йорк, Н. Й.

1923.

ДІЄВІ ЛЮДИ.

Максим Сердушок, селянин літ 60.

Юлюся, его дочка, дівчина літ 18.

Степан, его син, військовий комісар в Червоній Армії, літ 22.

Данило, сільський хлопець, товариш Степана, літ 22.

Софія, сільська дівчина, літ 17.

Едуард Біловський, лісничий, літ 50.

Бронислава, его жінка, літ 40.

Марія, їх дочка, дівчина літ 18.

Володимир, їх син, літ 22.

Онуфрій Цвях, доглядаючий ліса, літ 35.

Зигмунд Щепанський, директор скарбу, літ 50.

Параска і Варварка, селянки.

1 селянин.

2 ”

3 ”

Польські жандарми, парубки і дівчата, гурт селян.

ДІЯ І.

(Річ діється на селі перед приходом Червоної Армії в Галичину. Сцена представляє село. На ліво від глядачів хата Максима Сердушка. Максим сидить під хатою.)

Максим: Тяжко жинється на тім світі. Ціле життя роби та роби на дідичів та сільських дуків, а їсти бог має що. Не то, що їсти, а навіть в хаті нема чим запалити, щоби зварити ложку страви та обігріти старі кости. От, як здається, на дворі тепло, а мною аж трясє від холоду. Така мені біда ще від часу як простудився, коли стеріг панські бараболі в ямищах: були великі морози, простудив ноги, дістав роматус, а тепер тяжко з хати вилізти. І в хаті як не запалиш вечером, то так ломить ноги, що тяжко переночувати. Ходив я сьогодні до нашого лісничого, думав, що куплю дров, а він каже: для тебе старий драбе дрєв нема; виховавесь спна, “ревоцунера”, який тепер руйнує народне добро. Ото, що мій син Степан служить в “большевиках”, то він каже, що руйнує добро. Ох пани, пани, коли-ж ви перестанете над нами знущатись? Поки ми будемо на вас робити, а ви нами потурати?... Може прийдеться умерти і лучшого не побачити. У вас ліси, поля, луги, пасовиська, а у нас бідних хати пообдирані, та руки з мозолями... Ох! Зазнав я від вас досить горя на своїм віці, та ще поки міг робити, то було яко-тако, а тепер вже старій, кости болять, робити не здужаю, а

поратунку нема ніякого. Та щей та дитина, на котру покладав всю надію, що буду мати на старі літа порятунку; і то нема. Може переживає такі злидні, як ми тут (плаче). Ой, синочку-синочку, не бачиш ти нашого горя....

(Юлюся, з книжкою під пахсю вертає зі села до хати).

Юлюся: Що з вами таточку, ви знова плачете?

Максим: Як не плакати дочко, як такі злидні кругом нас.

Юлюся: Не журітьсья таточку, скэро злидні минуться: от я сьогодні була у нашої учительки, читали газети і пишуть, що до нас ідуть більшовики. Вони відберуть від панів землю і роздадуть бідним, також і нам дадуть....

Максим: Не буде того ніколи дочко. Де ти бачила, щоби.....

Юлюся: Буде таточку, буде! Ви пам'ятаєть, як Степан говорив: — біднота не буде довше терпіти і положить всему кінець.

Максим: Ох Степан, Степан, де він пропадає сіромаха? Казав я: дитино моя, сиди тихо, ти їм нічого не зробиш, вони панами були і будуть... А то ні: ївся, ївся з панами, бунтував хлопців, щоби не йшли до Големського косити по три шустки, аж поки не посадили в тюрму. Відсидів, прийшов ледве теплий, тай далі своє. А нарешті каже: не їсжу я довше на то дивитись, піду туди де червоніється, де родиться свобода. Тут нас мало, але там нас буде більше і пішов. А тепер наші пани мале що не покажуться, а найбільше лісничий: вчера мене з хати вигнав, як ходивем купувати дрова. Каже: твій син “ревуцинер”, драбуга! Через него то і мені старому приходиться терпіти....

Юлюся: Нічого татсчку, вічно вони казяться не будуть; прийде пора, що перестануть. А на Степана не нарікайте, він борється за всіх таких нещасних як ми.

Максим: Правда дочко, правда; я не нарікаю, така доля наша, ми вже видно родились на те, щоби бідувати.... (поглядає на сонце). Вже незадовго вечір, іди, дочко, та винеси щось пополюднувати.

Юлюся: Зараз таточку! (іде до хати виносить куток хліба і кілька печених картопель. Сама іде знова до хати.)

Максим: (їсть, а по хвилі) Ох життя, життя! У панів столи вигинаються під всякими стравами та ласощами, а тут куска хліба чорного нема. І поки так жиги, і поки мучитись — не знаю. Все холодно, голодно, недостатки (кличе до хати). Юлюсю, Юлюсю!

Юлюся: (вибігає) Чого таточку?

Максим: Винеси мені капелюх і палицю.

Юлюся: Зараз! (іде до хати і виносить.) Куди ви ідете, таточку? Скоро вечір буде, ще де-небудь спізнетесь.

Максим: Піду в село, спитаю людей, може хто продасть дров, в наших богачів цілі купи лежать на по двіррях, може змилюються..., а як ні, то піду ще раз до лісничого...

Юлюся: За свої гроші, будете йому кланятись?

Максим: Нічого не зробиш....

Юлюся: Я піду до ліса тай назбираю хворосту...

Максим: Не треба, не треба, ще здибле Цьвіхура, запише, посадять в тюрму, а тоді що я буду без тебе робити. (Налягаючи на ноги, повсми відходить).

Юлюся: Так эле, а так не добре. (Йде до хати, виносить шиття, сідає на приспі, шие і співає.)

Тихо, тихо Дунай воду несе
А ще тихше дівка косу чеше і т. д.

(Входить Марія)

Марія: Добрий вечір, Юлюсю!

Юлюся: Добрий вечір!

Марія: Що ти ще пишеш, Юлюсю? Вже вечір, не гідно, очи зіпсуєш!

Юлюся: Що робити панночко, злидні примушують і по ночах сліпати..

Марія: Ох, злидні, злидні і коли вони скінчаться?

Юлюся: Що у вас за злидні, панночко. Жій, будь га розкошуй. А у нас кругом біда: в день роби, в ночі роби і робота та не помагає.

Марія: Так, так, Юлюсечко, але послівниця каже: що ніхто не віда, як хто обіда.

Юлюся: Що-ж за лихо у вас трапилось?

Марія: Ох, сестричко, лучше і не згадувати! (по хвилі) Я бачила, що ти сьогодні кудись ходила!

Юлюся: Ходила до учительки...

Марія: Які новини чула?

Юлюся: Новин багато, та поки що користі мало.

Марія: А за Степана нема ніякої вістки?

Юлюся: (здивовано) За Степана? Ні нічого не чути. Я вже свої очі за ним виплакала, тато також кождий день плачуть, кажуть: пішов, а нас покинув на горі (утирає слези).

Марія: (про себе) плачу і я не кождий день, а кожду годину, а особливо тепер, коли навязують того, кого серце ненавидить і очі не хотять бачити. (Утирає слези).

Юлюся: Що з вами панночко, чого-ж ви плачете?

Марія: (стиха) Не називай мене панночкою, я для тебе не панночка.

Юлюся: Повірте, я вас не розумію.

Марія: Ох, не знаєш ти Юлюсечко, які милі часи провела зі Степаном. Ми були одної думки, одного напрямку, ми готовились до кращого життя... до борби. Ох, як згадаю ті часи, на край світа полетіла-б, щоб тільки побачити его,... поговорити, а він...

Юлюся: (збентежена) Ні панночко, ні....

Марія: Ох, як голова болить, світ крутиться, не можу на ногах держатись. Іду до дому, пиньшим разом про це поговоримо... Прошу тебе сестричко, як тільки буде яка вістка за Степана, то повідоми мене, а я буду тобі дуже вдячною. Прощай і не згадуй про це нікому! (цілуються, Марія виходить).

Юлюся: (сама) От вона що, так вона любила-сь зі Степаном? Чудно якомось і дивно зі Степана: він так на панів ремствував і нараз панночку полюбив (оглядається). Ох, як темно, справжня ніч! Треба іти до хати. (Іде до хати. Далеко чути спів).

(*Виходить Володимир і Софія.*)

Софія: Тай поки ви будете надімною знуцатись, совісти у вас нема!

Володимир: Совісти? Ха, ха, ха! Яку-ж я совість повинен мати?

Софія: Вам смішно? Що ви зробили зі мною. Засоромили перед всіми людьми, бога не боїтесь.

Володимир: Бога? Ха, ха, ха! Чого-ж мені його боїтись, хиба він бачив....

Софія: Ви забули як клялись!

Володимир: Ми тоді клянемося, коли нам вигідно.

Софія: Ох, ти підлий негіднику! (хоче ударити його по лиці).

Володимир: Дивись, роспекалась! Я тобі не свинопас!....

Софія: Ще гірше свиншмає!

Володимир: Ах, ти bestійо проклята, та як ти смієш.... (ударяє її по лиці, Софія падає).

(На сцену приближуються співаючі хлопці і дівчата.)

Володимир: А, хлопці нерепані, розспівались. Будете ви сьогодні в пивницях співати. (Бістро виходить. На сцену виходять хлопці і дівчата, між ними Данило).

Данило: (побачивши лежачу Софію, підходить до неї). А се хто лежить?.. Софія!!! (Бере за руку і підводить її). Софія, що з тобою?

Софія: Ой, ой, ой! що зі мною? де я? Братіку Данило, рятуй мене!... він мене вбити хоче...

Данило: Хто він?

Софія: Він — Володько.

Данило: Де-ж він, що з тобою? (про себе) Бідна дівчина, занастив бідолашну!

Софія: Памятаю, памятаю: він бив мене!...

Данило: Ти хвора! (до хлопців) Товариші! Заведіть її до дому! (два хлопці підходять, беруть під руки Софію і виводять).

Данило: Бачите, товариші, що виробляють розпечені панські синочки: перш обдурять бідну дівчину, а потім бють!... Ну підждіть-же падлюки, не уйдете ви кари за всі свої вчинки!

Хлопець з гурту: (до дівчини) Видиш Паранько, я давно тобі говорив: покинь Івася Мазницю, а та і тобі таке буде (сміються).

Дівчина: Ти пильнуй свого носа, а не чужого прося. Хіба твоя куца Палагна лучша від Івася Мазниці? (всі ще дусе сміються).

Хлопець: (до сміючихся дівчат). Чого-ж ви так щиро розсміялись з куцої Палагни? Щоби ви були такі

господині, як вона. Вона дірки з обаринків продає на лудки (всі сміються).

Данило: (усміхаючись). Та досить, досить вам жартувати, краще що-небудь поговоримо.

Хлопець з гурту: Ні! давайте краще заспіваємо!

Гурт: Заспіваємо, заспіваємо!

Данило: Ні, товариші, співати небезпечно. Тут був лісничого папич і бачив як ми йшли; він вже, мабуть, давно побіг на постерунок, щоб допести...

Хлопець: Нічого! Треба комусь піти на рівнопольську дорогу і прислухуватись!

Данило: Нехай буде по вашому! Чия черга сьогодні?

Голоси: Петра! (Названий Петро виходить з гурту).

Данило: (дає свисток) На, і біжи на рівнопольську дорогу, уважно прислухайся, як тільки почувеш бренькіт... негайно дай знати! (Петро стоїть).

Данило: Біжи, біжи братіку, а то нас справді “застукають” жандарми!

Петро: (поглядаючи на одну із дівчат). Та страшно самому, нехай іде зі мною Наталка! (Данило усміхається. Гурт сміється. Петро відходить).

Голос: А тепер давайте заспіваємо!

Данило: Можна і заспівати.

(*Співають*):

Годі терпіти, годі стогнати,
Годі панам догоджати,
Годі на панських нивах робити,
Годі весь вік коротати.

Степ наш широкий, ліс, батьківщина,
Все за панами пропало.
Годі терпіти, гсді стогнати,
Більше терпцю вже нестало!

Прапор червоний в повітрі віє,
Кличе усіх нас повстати,
Годі терпіти, годі стогнати,
Годі панам догожати!

і т. д.

Дівчина з гурту: (до дівчат). А нам дівчата пора спати.

Дівчата: Ая, ая, авже-ж пора! (виходять з гурту, деякі не спішаються).

Дівчина: Ей, Марино, Параско, підем!

Хлопці: Ти дивись одна з другою, не упади в рів, а то я витягати не піду.

Дівчина: Ти лучше дивись, щобись не заблудив та не виліз на оборіг смішної Химки (сміються).

Хлопець: Не бійся, дух святий з тобою і свята Тонька з довбенюкою! (сміються).

(*Дівчата відходять.*)

Данило: (оглядається) А тепер, дорогі товариші дещо поговоримо.

Голоси: Добре, добре!

Данило: Дорогі товариші! Заледви сьогодні нам усім удалось зібратись, а перед нами важна справа, котру нашому гуртку, необхідно порішити. Товариші! З кожним днем все ближше і сильнійше даються чути гарматні вистріли, кожного дня ми бачим як польські війська покинувши фронт цілими юрбами тягнуться до своїх домів. Це служить для нас найкращим доказом,

що польська армія біжить в паніці перед червоними військами. Польський фронт сильно захитався і до нас з кожним днем приближується Червона Армія. На рівні з такими обставинами, до нашого війта прийшло розпорядження, що на днях у нас буде проведена мобілізація. І так як більшість нас військових, управляти оружьем кожний уміє, то ми негайно будемо післані на більшовицький фронт.

Голос: Ну, що ми їм і навоюєм: хіба-ж ми не будемо бачити дороги, щоб перейти до більшовиків чи що?

Данило: Не думайте, що се так легко, як вам здається; польські пани добре уміють в руках держати і не можна думати, що вони утворять із нас самостійні українсько-галицькі частини і тим дадуть нам можливість порішити як нам подобається. Сему треба запобігти і в ніякому разі не допустити до мобілізації. У кожного мається оружје і нам необхідно, але організовано зачали боротьбу тут-же і в першій мірі робити перешкоди підвоженням на фронт військ.

Голос: Оце мудро. Я давно вже так думав. На Підвисокім і в Рогатині вже кілька разів поперевертали потяги з військом.

Голос другий: Бо розумні! Нам також нема чого довше чекати, досить знущань!

Данило: Так давайте-ж, товариші, зі завтрашнього дня за роботу!

Голос: Так, так, за роботу!

Данило: Так оповістить тих, котрих тут нема і всі завтра вечером зберімося в Шваковім ліску, там....

(Чути свист.)

Всі: Жандарми! (Виходять).

(На сцену з одної сторони виходить Максим Сердушок повертаючи до своєї хати, з другої сторони вибігають польські жандарми. Максим побачивши жандармів зупиняється.)

Старший жандарм: А пся крев кабанє пршеклен-те. (до жандарма) У піх тутай якась організація мусі биць. Чекайце ми вас научими. (Помітивши Максима) А ти стара холеро цо тутай робіш?

Максим: Вертаю паночку з села до дому.

Другий жандарм: Панє сержанце! Я вім те'о старе'о. Є'го син служи при большевіках.

Старший жандарм: А так! То і ти з німі змавяш-сєв пршеців вольне'го паньства польске'го? Цо висьце тутай мувілі?

Максим: Я паночку нічого не чув, нікого не бачив, я тільки цо надійшов.

Старший жандарм: (перекривляє). Нічого не чув, не бачив. Хам! Свінска морда! Мув псякрев стара холеро!... Не хцєш? Пуйдзєш з намі! (до жандармів). Забірайце є'го!

Максим: Куди-ж я паночку піду? Паночку милостивий змилуйтеся!

Старший жандарм: Мільч хамє! Свіня! (Ударяє рукою Максима).

Максим: За цо ви бєтє? Цо я вам винєн?

Старший жандарм: А псякрев собача, хам, драб, злодзєй, ти єще маш цось до гаданя. (Ударяє Максима прикладом в груди, Максим падає на землю).

Максим: Ох боже! За цо-ж ти караєш нас бідних нещасних.

(Жандарм заміряється ще раз ударити Максима.)

(Завіса).

ДІЯ II.

(Сцена представляє кабінет лісничого Едуарда Білінського. Двері праворуч, ліворуч і посередині. На право від глядачів бюрko, на ліво канапа. Кімната убрана гарно. На стінах висять картини і портрет Косцюшка; так-же висить рушниця і ріжок з відзнакою лісничого. Едуард сидить при бюрку, пише,... а по хвилі.)

Едуард: А, злодії, чкайте, я вас тепер навчу. Видиш, хлоп, драб, злодій, та шапку его коли найдеш на дорозі, то бий поки не підреться. От до чого дійшло, вже і ви письменними стали? Каже: то пан має стільки лісів, а нам бідним і хворосту не можна назбирати. Бідним. А чого ти бідний? Голота, ледащо, робити не хочеш! Дивись на них! То просто бунт! Та я на вас жандармерію спроваджу. Два слова тільки напишу, що ви “большевікі”, і тоді покажуть вам бідних. (Пише і говорить). Два метри довжини, оден і пів сантиметра ширини, забрав Макух Микита. Горпина Голінтяй, збирала на зрубі малини. Іван Надувало віз фіру матеріялу. Що я! Що я! Надувала не запишу; обіцяв привезти сто кільо пшеничної муки і десять кільо меду. То господар гарний, не дурно Надувало, не одного дурня надув. Хе, хе, хе! Ну, мене братіку не надуєш. (Входить Цвях Онуфрій).

Онуфрій: Дзінь добрий панови лісничому. (Цілує Едуарда в руку).

Едуард: Що нового, Онуфрій?

Онуфрій: Привів шкідників, прошу пана.

Едуард: Богато?

Онуфрій: Та тільки дві бабі, прошу пана.

Едуард: Як так?

Онуфрій: Більше нема, люди тепер мало до ліса ходять, прошу пана.

Едуард: Мало ходять? Дивись на него! А в лісі шкоди кілько? Ви думаєте, що я не знаю? — Трава місцями повиривана, малини визбирані, а ви мабуть спите попід корчами, тільки даром гроші берете.

Онуфрій: Не спимо, прошу вельможного пана, а доглядаємо...

Едуард: Доглядаєте? От так мені по одному, то по двох шкідників приводите, та щей в додаток, бабів. Кажу тобі, що як від сьогоднішнього дня не будете представляти, що найменше десять шкідників, тоді — вон зі служби!

Онуфрій: Де-ж їх взяти, прошу пана?

Едуард: Де їх взяти? Я о тім не хочу знати, де їх взяти; хоть тата, маму, жінку візьми, а мені їх представ!

Онуфрій: Буду старатись. (Про себе) Чорт его знає, як приставиш, коли хлоп до голови з ломакою пнеться!... Але що я можу зробити, прошу пана, як люди такі несвісіні стали; я ему говорю, яке ти маєш право брати панські дрсва? — та він не слухає, а вилає тебе добре: назве панським прихвостнем, лизуном, а то і бити береться.

Едуард: Бити береться? Дивись на него! І тобі не встидно таке говорити?

Онуфрій: Що-ж я можу зробити, прошу пана?

Едуард: Що зробити? Убий на місці драба! На мою відповідальність! (Кладе руку на плече Онуфрію.) Не бійся, хлспи присядуть, як треба буде, то спроваджу військо... Ну, а тепер давай сюди тих бабів!... Піджди! Слухай Онуфрій, завтра буде в лісі Іван Сорочка, ти ему гарного матеріялу видай!

Онуфрій: Добре!

Едуард: А наколи-б тебе запитав пан директор, чи є, в лісі який видаток, то скажеш що нема. Розумієш?

Онуфрій: Розумію. (Виходить. Входять Параска і Варварка, за ними Онуфрій.)

Едуард: Ви що драбуги крали?

Параска: Я паночку білики збирала; раз оден нема що в рот кинути....

Варварка: А я на вигоні худібку пасла, тай корівка тільки ногою переступила в ліс, а от Онуфрій зобачили тай забрали мене.

Едуард: О, білики вона збирала, корівка їй переступила, драби злодії, голота. Ви знаєте, що не смій тронутти панського, раз не твоє не лізь бестійо собача!

Параска: Знаєм паночку, знаєм, але що-ж робити, з голоду пухнемо!... Думалам, що назбираю біликів дітям на обід.

Едуард: З голоду пухнете? Хто тобі винен, що ти пухнеш, здихай голото одна!

Параска: Ой, гріх паночку так говорити. Чого-ж ми будемо здихати, в нас душі є...

Едуард: Гріх? Красти также гріх, а щоби ви це пам'ятали, то дайте по десять марок штрафу. (Параска і Варварка падають на коліна).

Параска: (За нею повторяє Варварка). Змилуйтеся, паночку, ні шеляга в нас нема; тай защо їх давати? О боже!

Едуард: Мовчать! Мені сліз твоїх не треба, ти мені гроші давай!

Варварка: Помилуйте, паночку ласкавий, з голоду пухнемо, батечку рідненький.

Едуард: Забирайся одна з другою (до Онуфрія)

Випровадь їх! (по хвилі) Зараз іди на постерунк, візьми жаңдарма і забери в них подушки!... Розумієш?

Онуфрій: Розумію. (Виходить) (Едуард ходить по кімнаті).

Едуард: Підождіть драбуги, я вас тепер научу; лиш би вже як найскорше упоратись з тим сватанням, тоді буду більше свободний (по хвилі). Що такого?... Обіцявся на днях приїхати і нема. Щось, мабуть... (Входить Володимир знімає з плечей рушницю, вішає на стіну і сідає на канапу).

Володимир: А, знають татко, мені сьогодні трапилось потішне приключення. Ха-ха-ха!

Едуард: Іменно?!

Володимир: Сьогодні ранком, я вийшов на Заторські сіножати і дивлюсь: хлопунь вибрався високо-високо на бука і обрізує сухі гіляки; я думаю, як би то ти гарненько звідтам крутився, ха-ха-ха! Не довго думаючи, я виміривсь, випалив раз, а він оттак мов хруц скрутився; та як упав аж земля застогнала. Ну і потіха, ха, ха, ха!

Едуард: Ну й що? Забився?

Володимир: Не знаю. Я і не дивився, і не надслухував над ним.

Едуард: Так їм і треба, драбам, злодіям: шапку єго найдеш на дорозі, то бий поки не підреться!... (Володимир дивиться на годинник).

Володимир: Десята година. Можуть собі татко представити, десята година, а я ще не снідав...

Едуард: Пора уже, пора. (Володимир виходить. Едуард сідає і пише. Входить Марія з книжкою, сідає на канапі і читає. Хвилька павзи. Входить Максим Сердушк; на його лиці видно набиті синяки.)

Максим: Добрийдень панови лісничому!

Едуард: Що скажеш старий?

Максим: Прийшов просити пана лісничого, може пан будуть такі ласкаві дров...

Едуард: Я тобі говорив, що для тебе старий драбе дров нема; іди туди, куди післав сина!

Максим: Хіба-ж я його посилав?

Едуард: (перекривляє) Посилав... Всі ви злодії драби бунтівники!

Максим: Які-ж ми злодії, я дров за гроші хочу зупити...

Марія: (вспалахнувши) Татку, чого ви напались на чоловіка; чей-же він не заслужив на таку ганьбу.

Едуард: Не твоє діло, тебе не питають, (до Максима). Забирайся, драбе оден!

Максим: Що-ж робити, така ваша воля (виходить).

Едуард: З твоєї сторони, Нусечко, не гарно побиватись за репаними хлопами, та щей в їх присутности...

Марія: Ох, татку! Серце болить дивлячись на їх горе, як вони працюють від раннього ранку до пізної ночі, та щей їх бють та по вязницях саджають. Ви гляньте на його лице, чиїх се рук справа? А за що?

Едуард: Хлоп на те родився, інакше з драбами, злодіями поступати не можна.

Марія: Скажіть тату, що їх примушує бути такими, якими ви їх описуєте, як не ваше відношення до них.

Едуард: Як то?

Марія: А так, ви своїм відношенням до них примушуєте їх робитись і злодіями і драбами, чим тільки хочете. Скажіть, що лишається робити бідняку з котрим ви поступаєте так, як перед хвилию поступили зі старим Максимом?

Едуард: На те він і репаний хлоп. Що-ж, прикажеш перед ним капелюх здіймати, чи як?

Марія: Від вас тільки і чуєш: хлоп та хлоп! Та чим ви накінець поясняєте, що ви від хлопця кращі, а він гірший?!

Едуард: Чим пояснюю? Тим, що він дурень та й ти з ним, розумієш?

Марія: В тім те й річ полягає, що ви усі розуми поїли, а хлопови не оставили. Хлоп, котрий вас кормить своїм кривавим потом, ви його оцінюєте гірше собаки. Ви не хочете розуміти, що він така людина, як ви, лиш він замучений, темний, нещасний, йому потрібна школа, освіта, а перш за все насушний кусок хліба!

Едуард: Їму потрібний польський бук, або руский нагай.

Марія: Ні тату! Ні бук, ні нагай, лиш другі обставини життя. Ви не забувайте, що він за ті буки і нагай, які віками сипляться по його спині, може жорстоко розплатитись.

Едуард: Що таке? Що? Хлоп, драб, хам, злодій буде мені розплачуватись, га?

Марія: А хоч би й так!...

Едуард: Геть! Геть мені! Щоб очі мої тебе не бачили!

Марія: Правди не люблять, вона в боці кале (виходить).

Едуард: То безличність, безличність. Що вона думає? Я просто... (Входить Бронислава, приносить часописи і листи).

Бронислава: От і свіжа пошта; для тебе лист (дає листа Едуарду, сама сідає на канапу. Едуард читає, а по хвили).

Едуард: От і гаразд!

Бронислава: Чим так зрадів?

Едуард: Цікаво?

Бронислава: Певно!

Едуард: Пан Щипанський пише, що дваццять п'ятого приїжджає на заручини.

Бронислава: Дваццять п'ятого? О боже мій! Сьогодні дваццять п'ятого!

Едуард: Як, сьогодні?

Бронислава: Розуміється!

Едуард: А чорт возьми, стільки тих клопотів, що і день забудеш.

Бронислава: Треба приготовитись.

Едуард: Розуміється. (по хвилі) Ну, а з Нусею у тебе справа в'яснена?

Бронислава: Де там в'яснена? Не маєш поняття, мій дорогий, скільки здоровля потратила, щоби переконати її і....

Едуард: Як то?

Бронислава: Категорично відказується.

Едуард: Що з нею сталося? Розпустилась панночка. Перед хвилику тут у мене в кабінеті прямо мітінг відкрила. Як стала говорить, що нема ніякої різниці між мною і хлопом, що хлопам треба школи, освіти, що уся голота прийде мені розплачуватись за моє відношення до неї... Я престо не розумію.

Бронислава: Що з нею, може вона хвора?

Едуард: Де там хвора! Начиталась чогось, в хлопську читальню ходить. Я не знаю як ти до сего допускаєш!... (по хвилі) слухай Броню. Ти з нею ще раз переговори, а не згодиться, звязати скажу і відвести до шлюбу.

Бронислава: (поскрутивши носом). Погане масло з такої сметани.. .

Едуард: Але-ж, Броню, дорога моя, ти подумай, що значить не мати зятем Щепанського. Се значить утратити службу — утратити все, все!

Бронислава: Як-же поступити?

Едуард: Ти повинна.... ти повинна.... Ну ти повинна єї перекопати. (По хвилі) Гм! Гм! Відказується, ну звичайно, молода.

(За кулісами чути дзвінок, дальше голос: тпрр!)

Едуард і Бронислава: Приїхав! (Едуард кидається до дверей. Бронислава єму вслід): Проси до сальону! Я спішу переодітись. (Виходить в право-бічні двері).

Едуард: (в дверях) Прошу, прошу! (Входить Щепанський; рудий, лисий, в окулярах.)

Едуард: (жмучи руку Щепанського) Накінець діждалися. Який я радий! Прошу, прошу, до сальону.

Щепанський: (хриплим голосом) Дякую, дякую! Як ви себе почуваєте? Що нового у вас?

Едуард: Все гаразд, шановний пане.

Щепанський: Слава богу!... Вчера нещастя трапилось. В Кичкирах хлопи лісничого убили.

Едуард: Так?! Драби, злодії, вони і тут починають підіймать голови, мені необхідна поміч.

Щепанський: Необхідна, необхідна! Я уже звернувся до староства, обіцяли кінну жандармерію вислати. Вам в першу чергу пішло.

Едуард: Прошу, прошу до сальону; там свіжий воздух, тут знаєте хлопи... (Виходять в лівобічні двері. Хвилька паузи. Входить Бронислава і Марія).

Бронислава: Нусенько, Нусечко, не можна так ду-

мати, як тринадцяти-літня панночка. Він чоловік багатий, крім того чесний, поважний, має заслуги.

Марія: На що мені багатство, мамочко. Не можу я жити розкішно і дивитись, як другі умирають з голоду; вони також люди...

Бронислава: Ти одно, а вони друге і зрівнювати не приходиться.

Марія: Невже-ж у вас немає серця? Ви погляньте, що твориться в Голембського дворі: там сотки людей обліплених від ніг до голови болотом, в голоді, холоді від сходу сонця до пізної ночі тяжко працюють. Від перетомлення вони мертвими валяться на землю, їх діти жебрають кусок хліба. І чому се так? — Тільки тому, що другі у них забрали все і на їх поті і крові розкошують!...

Бронислава: Вистарчить, вистарчить, щось подібного я вже багато разів від тебе чула. І де ти набралась таких мрій?

Марія: Життя дало!...

Бронислава: Се тільки фантазія молодости. Ти лучше іди передягнися, треба привитати гостя.

Марія: Ні, я бачу перед собою гарне, світле життя будуччини, основане не на рабстві, не на славі і багатстві, а на праці, чесній праці і науці.

Бронислава: Досить, досить, ти мабуть хвора донечко. Ідем передягнешся. (Веде її під руку.)

Марія: Лишіть мене мама. Я раз вам заявила, що не піду. Не можу дивитись на людину, в котрій нема нічого людського так, як і у вас!... Моє серце належить другому!

Бронислава: Кому?

Марія: Тому, котрого ви ненавиділи і ненавидите, тільки за те, що він говорив правду і боровся за прав-

ду. Я його кохала і останусь йому вірною — Степану!
(Бистро виходить. Бронислава падає на канапу).

Бронислава: Ох, рятуйте, рідні діти убивають. Ох, що з нею?...

(*Завіса*),

ДІЯ ІІІ.

(Сцена представляє сільський майдан. По середині майдана хрест, під хрестом лавочка. На лавочці сидять 3 селяни. Побіч хреста сидить також їх більше. Чути гарматні стріли.)

1. *Селянин:* Хоч свята, неділенька сьогодні, а так сумно....

2. *Селянин:* Сумно, сумно...

3. *Селянин:* Прийде час, то і повеселимось.

2. *Селянин:* Де там той час; поки він прийде, то і нас нестане.

3. *Селянин:* Не буде нас, другі будуть веселитись.
(Пауза).

1. *Селянин:* Але от не знати, які вони? Хотів-би подивитись.

2. *Селянин:* Хто, — вони?

1. *Селянин:* Та ті большеловики, чи як їх там звати.

2. *Селянин:* Не большеловики, а большевники.

1. *Селянин:* Та нехай буде і большевники, але які вони?

3. *Селянин:* Та які-ж мають бути? Звичайні люди тай все.

1. *Селянин*: То чоґо-ж їх називають большеловики?

2. *Селянин*: Та не большеловики, а большевники.

3. *Селянин*: Та не большеловики, ні большевники, а більшовики.

1. *Селянин*: Та нехай буде по твоєму! А чоґо-ж більшовики?

3. *Селянин*: То від російського слова “больше”.

1. *Селянин*: Як то больше? Чоґо больше?

3. *Селянин*: Та їх — їх дуже багато.

2. *Селянин*: Та не те, не те а тому, що вони дуже багато їдять. Їдять все сире: капусту, бараболі, а навіть кажуть, що людей їдять.

3. *Селянин*: Та що це ви видумуєте, та то такі люди, як ми! Хто вам таке наговорив?

1. *Селянин*: Ти не репетуй, бо се правда, що Гаврило каже. От Трохим Понайбіґ був у нашого лісничого, то теж саме і він говорить, а вчора на всеношній єґомость казали, що вони навіть людей ріжуть за те, що моляться.

3. *Селянин*: І ви сему вірите? Найшли кому вірити — лісничому і попові! Ей не знаєте ви, чоґо хотять і що роблять ті більшовики.

1. *Селянин*: А хиба що?

3. *Селянин*: Вони хотять, щоби влада була в руках працюючих, вони відбирають від панів землю, ліси, луги, пасовиська, від фабрикантів фабрики і все те передають для користування всему працюючому люду.

1 і 2 *Селянин*: Та не вже?

3. *Селянин*: Пани-дідичі і всі їх слуги-прихвостні не можуть з тим миритись і пускають поміж наших бідних і темних селян ріжні нісенітниці. Нам не треба піддаватись на їх удочку, вони наші предвічні вороги, з нашого поту і крові живуть.

1. *Селянин*: От що? А хто-ж тобі так говорив?

3. *Селянин*: Ще коли Сердушкового Максима Степан був дома, ми по вечерах збирались і читали. Ох, які гарні книжки! Там все написано: як бідноті треба боротись, щоби здобути землю і волю, як розправляти з панамі, одним словом — все!

(Виходить Едуард.)

Едуард: (Здіймає капелюх) Добрийдень, шановні господарі! (Селяни сидячі біля хреста встають і також здіймають капелюхи. Сидячі на лавочці, сидять неподвижно. Чути гарматні стріли.)

Едуард: О чім так горячо бесідуєте, шановні господарі?

1. *Селянин*: Та так, прошу пана, про свою біду говоримо.

Едуард: Біда, біда, шановні господарі; вже видно сам бог посилав на нас таке нещастя.

3. *Селянин*: Не бог, а люди сами причиняють нещастя.

Едуард: То кара божа за людські гріхи. Зневага до старших, начальства, чужого добра, а тепер господь небесний посилав на нас чорну хмару злочинців, драбів, котрі все нищать, все змітають з лица землі.

1. *Селянин*: Гірше нам не буде.

Едуард: Не знаєте ви нічого, шановні господарі. До сего часу ми були господарями у своїх хатах, а тепер як подумаєш, то аж волосся на голові стає дубом. (Чути стріли).

2. *Селянин*: Та ми вже не боїмося як стріляють; ми вже бачили і канони і москалів.

Едуард: Не те, не те шановні господарі. Ось чуєте стріли?! Не добро несуть вони нам. Ви тільки подумайте, шановні господарі: всі ми любимо свої рідні ха-

ти, своїх дітей, жінок, всі ми поважаємо свою святу церкву, а вони все це нищать тут-же на наших очах.

2. Селянин: Хто — вони?

Едуард: Хіба-ж ви не знаєте? — большевікі!

2. Селянин: Та як-же вони нищать?

Едуард: Ви собі не можете представити того звірства, яке вони творять з нашими людьми. Хати всі нищать, а людей як череду севць заганяють в оден хлів; жінок і дітей забирають і вивозять геть на Сибір, а з наших святих церков роблять хліви для коней.

3. Селянин: Та хіба-ж се правда?!.. Брехня!

Селянин з гуртка сидячих біля хреста: Хіба не правда? То пан брешуть, чи як ти думаєш, га? Було вчора бути в церкві, то почув-би, що про них в'ємость говорили!...

Едуард: Не подумайте, шановні господарі, що я це говорю для своєї користі, я тільки кажу Вам яке добро несуть для вас большевікі, а ви вже робить як знаєте.

1. Селянин: Та що ми можемо робити, ми люди темні.

Едуард: Так говорити не можна; ми повинні сему запобігти і недопустити валячсгося на наші голови нещастя. Хто не хоче бачити большевіцького звірства, кому дорога своя хата, хто любить своїх жінок і дітей, хто має бога в серці, хто шанує і поважає нашу святу церкву, той не може сидіти з заложеними руками. Він повинен боротися проти більшовицького звірства.

Селянин (з гуртка сидячих): Правду, правду пан кажуть. Ми не хочемо щоби большевики з нашої церкви робили хлів...

Едуард: Хто не хоче бачити перед своїми очима нещастя, нехай іде зі мною. У мене маються рушниці

і скорострільні: між вами є досить військових, котрі уміють управляти оружьем і ми будемо оборонятись. Ідїть на лісничівку, там мій син Володимир з паном капітаном записують і роздають оружїє.

Голос (з гурта сидячих). Що-ж, підемо!

З. Селянин: Куди? — Схаменїться! Кого ви слухаєте?!... Того, що живе з нашого поту і крови, що недавно людей убивав на смерть? (За кулісами чути скорестрільні стріли, потім Ура! Всі слухають. Хвилька паузи. На сцену вибігає молодий селянський хлопець, з крісом в руках.)

Молодий хлопець: Гей громадо, збирайся! Наш червоно-партизанський загін прорвав фронт і пробив дорогу червоним військам... Червоні війська в селі! (Едуард поволі висувається з поміж селян і хоче вийти.)

З. Селянин: Гей, держіть єго! Дрежіть падлюку! (Підбігає і задержує Едуарда.) Зв'язать єго! (Кілька селян підбігають і вяжуть єго. Підчас вязання входить Степан і з ним кілька червоних стрільців).

Степан: Здорові були, товариші!

З. Селянин: А, Степан! Як ся маєш друже! (Стискають руки.)

Степан: (побачивши Едуарда) А з ним що? Чого він зв'язаний?

З. Селянин: Подяка за заслуги. Він вербовщик: вербував наших селян проти червоних військ. Казав, що нещасття вони несуть...

Степан: От що... (На сцену входять селяни).

Степан: (до червоних стрільців) Відправте єго, товариші, в штаб полка; там з ним розправляться.

Селянин: Так, так. Котюзі по заслугі! (Червоно-армійці виводять Едуарда).

Степан: Бачите, дорогі товариші, який щедрий опікун для вас найшовся, той, котрий може вчора ще, за вязку хворосту сажав вас по тюрмах. Скажіть, дорогі товариші, чи був коли такий час, щоби він приходив до вас і перестерігав від насуваючогося нещастя коли се не було в його інтересах...

Голоси: Правда, правда!

Степан: Але сьогодні, коли приходить кінець его пануванню і настає час розплати, він пускається на всі підлі вчинки лиш-би спасти свою спину. В данім разі ми маємо до діла не тільки з ним одним, а їх таких найдеться тисячі і з ними нам приходиться вести жорстоку боротьбу. Я думаю, що кожний із вас зрозуміє, що наколи від них відбирають їх розкішне життя, вони з цим миритись не стануть... Ви гляньте кругом, дорогі товариші, селяни, скрізь поля, ліси, луки, пасовища, котрі належать одній людині — палюці, котра роскошує і з нею всі її слуги-прихвостні. Всім їм приходить кінець. Все це добро, котре віками загарбувалось з нашого поту і крови належить тепер нам. Ні одному з нас віддільно, а всім нам разом — всім працюючим.

Голоси: Так, так, земля наша, ліси наші!

Степан: Довго, дорогі товариші, ми гнули свої спини перед графами, дідичами і їх слугами; довго пропадали в темноті. Тепер прийшла пора, коли все старе валиться, а на его місце приходить нове, приходить новий стрій, де нема панів і рабів, де всі вільні. Працюючі сходу не могли довше терпіти панських знущань і жандармських нагаїв... і положили всему кінець. Вони прогнали їх і взяли владу в свої мозолисті руки. Сьогодні вони прийшли до нас, щоби і нас визволити з панського ярма, отверити нам ширіко дзе-

рі до науки, до освіти. Але і тут наші віковічні вороги-пани не можуть розстатися зі своїм розкішним життям і на кождім місці приносять велику шкоду нашій святій дорогій справі — революції. Вони не тільки пускають всякого рода нісенітниці, але і користуючись селянською темнотою, стають лавою проти нас з оружьем в руках. Але даремна їх праця. Мільйони працюючих мас підіймуть свої мозолисті руки і не тільки розіб'ють ворога, але і закопають его в могилу...

Голоси: Смерть їм! Бий панів!

Степан: Зі сходу несеться червоний прапор окроплений кровю працюючих; він несе нам нове світле життя, а смерть всім нашим ворогам-панам. Так не гаймо-ж часу, багато оруж'я в нашім розпорядженню. Використаймо його! Червона Армія бажає помочи. Поступайте в ряди Червоної Армії!

Голоси: Підем! Підем! (Входить Данило).

Голоси: Данило! Данило!

Данило: (підходить до Степана) Здоров будь брате-товаришу! (Цілюються).

Степан: Слава, товаришу, слава вам передовим борцям!

Данило: Гей, громадо! Послідня пора наступила. Червона Армія прийшла визволити нас; єї ми не повинні оставити без підмоги. Спішіть домів, беріть оружів і прилучайтесь до нашого червоного загону.

Гурт: Ідем, ідем, смерть панам! Смерть крокопійцям! (Входить Юлюся. Данило жмучи руку, Степану).

Данило: До побачення! (Гурт і Данило відходять).

Юлюся: (кидаючись до Степана) Степане братіку

дорогий, як тяжко було діждатися тебе. Тепер ти будеш з нами.

Степан: Ні, дорога. Я повинен бути там, де рвуться шрапнелі і гранати; де тисячі братів умирають за краю будучність.

Юлюся: Правда, правда; пімста їм, катам! Я також піду з тобою. (Входить Марія).

Марія: (кидається до Степана) Степане! Дорогий! Ох, як тяжко було тебе діждатись, скільки сліз проляла горюючи за тобою. Але тепер я весела, я з тобою; тепер я рада життя своє віддати за краю будучність.

Степан: Я рад, дорога, що ти все це перенесла... і як бачу у тебе ще більше углубилась відважність і смілість. Таких побільше!... Так покинь життя в цім проклятім нами всіми домі. Там багато товаришів раниених і хвсрих ожидають вашої жіночої підмоги.

Марія: Я рада, що і я долю своєї праці можу принести для революції.

Юлюся: Як гарно буде жити свобідними!...

Степан: (бере за руки Марію і Юлюсю) Так будьмо-ж дійсними дітьми Великої Революції злидарів (За кулісами чути спів. Входить Максим).

Максим: Степане, сину! (цілуються). Слава богу, що хоть ти прийшов, а то було хоть пропади як знущались надімною пани, як били жандарми. (Плаче з радості).

(Через сцену переходять уоружені селяни і співають:)

Ой вже час, ой вже час
За себе повстати,
Катів поскидати.

Ой чи пан, чи пропаз
Двічи не вмірати
Громадо до збруї.

Нам життя не дають
Злодійські закони, —
Побємо корони
Ой чи пан, чи пропав і т. д.

Дармоїдам катам
Та шляхті проклятій
Годі панувати.
Ой чи пан, чи пропав і т. д.

Максим: Куди вони ідуть сину?

Степан: Вони ідуть на послідній і рішучий бій
з панами!

Максим: І я також з ними піду на той рішучий
бій!

*(Степан, Марія, Юлюся і Максим прилучуються
до гурту.)*

(Завіса).

